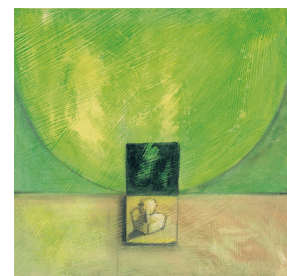

Reflecties bij de circulaire over het toedienen van straffen in salesiaanse huizen

Rik Biesmans

Overgenomen uit: DIERYNCK, R., LOOTS, C., SCHAUMONT, C., (Red.), *Over de grens. Gezag en structuur in salesiaans perspectief*, Oud-Heverlee, Don Boscovormingscentrum, 2005, p. 53 - 86.

Rik Biesmans, salesiaan van Don Bosco, toont aan dat de rondzendbrief een betrouwbaar beeld geeft van de principes die Don Bosco zelf voorstond en hanteerde, ook al is de circulaire zelf niet van de hand van Don Bosco.

**samen
DON BOSCO
zijn plaats
geven**

1. INLEIDING

‘Mag ik, moet ik als opvoeder straffen? En als het mag of moet, hoe doe ik het dan het beste?’ De antwoorden op die vragen vergen een zoektocht die nooit eindigt.

Enkele jaren geleden publiceerde Herman Van den Broeck *Opvoeden in de klas*. In 2002 verscheen een vierde druk¹. Wat zonder de minste twijfel betekent dat menige leerkracht of aspirant leerkracht-opvoeder zich aangesproken voelde door zijn inzichten en standpunten die getuigen van ervaring en praktijkgerichtheid. Ook van zin voor realisme. Zo was hij bijvoorbeeld niet blind voor de realiteit dat leerkrachten, ondanks de beste bedoelingen en de kennis van uitgekiende richtlijnen voor een positieve aanpak, geconfronteerd worden met negatief en onduldbaar gedrag van jongeren in de klas. Vandaar een hoofdstuk over ‘Als er dan toch gestraft moet worden...’. Een degelijk hoofdstuk in een boek dat in zijn geheel mag aangeraden worden.

Het onderdeel ‘Straffen: gedragsmatig’ heeft het voordeel dat de lijst met vormen van straffen overzichtelijker gerangschikt is dan bijvoorbeeld de opsomming in de 5de paragraaf van de salesiaanse rondzendbrief, die in dit jaarboek opgenomen staat.

Betekent de hoge waardering van dat recentere boek dat ik het opvissen en publiceren van het ontwerp tot circulaire over straffen dat in 1883 opgesteld werd, overbodig vind²? Toch niet. Ook niet als de inleiding tot de publicatie van de tekst in dit jaarboek een bijkomende reden schijnt aan te geven om hem maar in het archief te laten zitten. Daar vernemen we inderdaad dat de circulaire niet door Don Bosco zelf geschreven werd, maar door een of zelfs meer van zijn medewerkers, zij het in de ietwat misleidende ‘ik-vorm’. Of is die toe te schrijven aan het redigeren uit naam van, op aanvraag van Don Bosco? De publicatie is zelfs niet overbodig als we erachter komen dat een heel groot gedeelte van de tekst bestaat uit citaten uit een werk van de Franse pedagogische auteur A. Monfat. Tot en met de titels van de paragrafen³. Je zou tegenwoordig onmiddellijk van plagiaat spreken.

(1) VAN DEN BROECK, H., *Opvoeden in de klas, wegwijzer voor leerkrachten*, 4de druk, Lannoo, Tielt, 2002.

(2) Over het probleem van het schrijverschap kan de inleiding bij de vertaling in dit jaarboek geraadpleegd worden. Daarin kan men lezen hoe E. Ceria erover dacht in 1935 en later in de jaren vijftig. Zonder me echt in te laten met die kwestie, wil ik toch wijzen op elementen in het derde Algemeen Kapittel van 1883. In de maand juni van dat jaar stuurde Don Bosco schema's naar de huizen om dat kapittel ter plaatse voor te bereiden. Een van de thema's was: ‘VIII. Herziening en wijziging van het Reglement van de huizen’. Het kapittel vond plaats van 1 tot 7 september 1883. Don Bosco nam eraan deel. Tijdens de slotzitting van het kapittel werden aanbevelingen geformuleerd, onder meer ‘wat straffen betreft’. In de Memorie Biografiche worden die slechts heel bondig vermeld, maar wel in bewoordingen die overeenstemmen met die van het ontwerp van de circulaire. Kan dat betekenen dat het ontwerp dat eventueel in januari 1883 voorlag, op dat kapittel ter discussie stond? En wil dat ook zeggen dat Don Bosco en de aanwezige leden akkoord gingen met de algemene teneur, maar niet met de uitwerking als zodanig? Merkwaardig is alleszins dat de besluiten pas drie jaar later gepubliceerd werden, samen met die van het 4de Algemeen Kapittel. Zie: MB XVI p. 411-418; MBN XVI p. 319-324.

(3) MONFAT, A., *La Pratica della educazione cristiana*, Rome, 1879, een ingekorte Italiaanse vertaling van het oorspronkelijk Franse boek.

De voornaamste reden om de publicatie toch welkom te heten, is het feit dat op de keper beschouwd de circulaire in haar huidige vorm een uitstekende samenvatting biedt van de standpunten en richtlijnen van Don Bosco zelf. Op een unieke wijze vertolkt zij zijn inzichten en praktijk.

Daarom wil ik voor deze uiteenzetting over straffen en remediëren volgens de inzichten en de praktijk van Don Bosco de opbouw van de circulaire als leidraad gebruiken.

2. DE INLEIDING VAN DE CIRCULAIRE

Zoals het bondige geschrift over *'Het preventief systeem in de opvoeding van de jeugd'* begint dit schrijven met de motivering dat men hem meer dan eens gevraagd heeft het thema te willen behandelen. En inderdaad, van 1866 af tot en met 1883 vinden we nu en dan het item 'straffen' in de verslagen van overleg en besluitvorming in de raad van de oversten van Valdocco. Geregeld woonde Don Bosco die vergaderingen bij. Veelbetekenend luidt de vraag die men in de loop van 1871 wil behandelen: 'Welke methode gebruiken bij het straffen?'¹ Die vraag wordt gesteld hoewel ze bijvoorbeeld in juli 1866 de artikels in het *'Reglement van de Huizen'* ter beschikking hadden. Volgens artikel 6 van het 6de hoofdstuk mochten 'de leraars een straf opleggen in de klas, maar mochten ze geen leerlingen naar buiten sturen. In zware gevallen moesten ze de studie leider erbij laten halen...'. En verder: 'Het is ten strengste verboden te slaan of vernederende straffen te geven of straffen die de gezondheid kunnen schaden.'²

Niet iedereen was echter altijd bereid die regels in acht te nemen. De tekortkomingen vanwege leraars en opvoeders alarmeerden Don Bosco zodanig dat hij zelfs op het tweede Algemeen Kapittel in 1880 zijn hart op deze wijze moest luchten: 'Hij (de geest van christelijke liefde en zachtheid van de H. Franciscus van Sales) verzwakt bij ons en voor zover ik heb kunnen constateren, gaat hij vooral in de scholen achteruit.' Wat hij tijdens zijn bezoeken aan de huizen vastgesteld of vernomen heeft is dat de leraars 'sommige jongens in de klas aan hun lot overlaten, niet naar hen omzien, hen slechts zelden overhoren en slechts nu en dan hun taken verbeteren enz.; dat zij weer anderen de klas uitsturen.'³ Daarom mogen we geredelijk aannemen dat medebroeders hem vroegen de puntjes op de i's te zetten of het *Reglement* aan te passen en de richtlijnen voor het straffen te verfijnen en meer gedetailleerd uit te schrijven dan in de verhandeling over het preventief systeem in de opvoeding en in het *'Reglement voor de huizen'* gebeurd was. Iets wat zijzelf in 1866 al eens hadden proberen te doen door een zekere gradatie te formuleren, die niet alleen de leerlingen in de klas, maar ook de jongeren op de speelplaats of de internen in onder andere de eetzaal betrof⁴.

(1) PRELLEZO, J.M., *Valdocco nell'Ottocento tra reale e ideale*, LAS, Rome 1992, p. 162, r. 431.

(2) *Regolamento per le case della Società di S. Francesco di Sales*, Tipografia Salesiana, Torino, 1877, p. 34 in BOSCO, G., *Opere Edite XXIX*, LAS, Rome, 1977, p. 130.

(3) BIESMANS, R., *Amorevolezza (1876-1884)* (Don Bosco Studies, 15), Don Bosco Centrale, Sint-Pieters-Woluwe, 2003, p. 100-101; p. 226-227.

(4) PRELLEZO, J.M., *Op. Cit.*, p. 147-148.

Als er dan op een almaar sterker aandringen - 'smeken' staat in de tekst - moest ingegaan worden, dan toch maar op voorwaarde dat Don Bosco's centraal principe: 'De toepassing van het preventief systeem' daardoor niet geschonden werd. Dat bestond erin 'dat wij het gemoed van onze leerlingen zodanig overtuigen dat zij, zonder enige vorm van uitwendige dwang, zich schikken naar wat wij verlangen. Wat ik bedoel is: volgens dat systeem mogen nooit dwangmiddelen gebruikt worden.' In de uitgeschreven circulaire is dat de heel sterke herformulering van het principe dat in de bladzijden over het preventief de opvoeding (1877) krachtig en definitief omschreven werd: 'Waar het mogelijk is, zal men nooit gebruik maken van straffen' en 'Het (preventief systeem) sluit elke gewelddadige straf uit en probeert zelfs de lichte straffen op een afstand te houden.'¹ Als men daaraan raakt, treft men Don Bosco in het hart. Dat blijkt uit zijn reactie in de brief uit Rome: 'Waarom komt in de plaats van het systeem dat waakzaam en liefdevol de straffen voorkomt, geleidelijk het systeem dat minder lastig is en sneller werkt voor degene die beveelt, namelijk wetten uitvaardigen die in stand gehouden worden met straffen...?'²

Dat kernprincipe werd Don Bosco ingegeven door de ervaring met jongeren: 'Men heeft kunnen observeren dat de jongens de straffen die zij moesten ondergaan, niet vergeten en meestal wrok overhouden en verlangen het juk af te schudden en zelfs wraak te nemen. Het heeft er soms de schijn van dat het hen niet raakt, maar wie hun gangen nagaat, weet dat de herinneringen uit de jeugd verschrikkelijk kunnen zijn.'³

Die uitspraken in de kleine verhandeling en in de rondzendbrief zijn blijkbaar de theoretische verwoording van de inhoud van een vriendelijk en openhartig avondwoordje waarin Don Bosco vele jaren tevoren een groep nieuwe leerlingen toesprak bij het begin van het schooljaar. Dat gebeurde in 1863, in de volle bloei van zijn sociaal-religieuze inzet. Toen zei Don Bosco het volgende: 'Ik, en ik zeg jullie dat in alle oprechtheid, ik heb een hekel aan straffen. Ik vind het niet prettig aan iemand die in gebreke gebleven is, een waarschuwing te moeten geven met de mededeling dat er straffen kunnen volgen. Dat is mijn systeem niet. Zelfs wanneer iemand in de fout gegaan is en ik hem met een goed woord tot beterschap kan brengen of als hij die verkeerd gehandeld heeft zich betert, verlang ik niets meer. Ja, als ik een van jullie zou moeten straffen, zou dat de ergste straf voor mij zijn, want ik zou er maar al te zeer onder lijden.' Dat betekent nog niet dat ze een loopje met hem kunnen nemen of misbruik zullen kunnen maken van zijn goedheid, want hij vervolgde: 'Dat wil niet zeggen dat ik wanordelijkheden duld. Verre van.'⁴

-
- (1) BOSCO, Giovanni, *Het preventief systeem in de opvoeding van de jeugd*, in: LOOTS, C., MERTENS, L., (Red.), *Don Bosco Passie voor jongeren gisteren en vandaag* (Publicatiereeks van het Don Boscovormingscentrum, 2) Don Bosco Vlaanderen, Sint-Pieters-Woluwe, 2000, p. 59 en p. 65. Zie BIESMANS, R., *Redelijkheid in de omgang met jongeren (1876-1884)* (Don Bosco Studies, 14) Don Bosco Centrale, Sint-Pieters-Woluwe, 2000, p. 95-97.
 - (2) BOSCO, Giovanni, *Twee brieven uit Rome. Mei 1884*, in: LOOTS, C., SCHAUMONT, C., (Red.) Begeesterd door Don Bosco. *Opvoeding en spiritualiteit* (Publicatiereeks van het Don Boscovormingscentrum, 5) Don Bosco Centrale, Sint-Pieters-Woluwe, 2003, p. 48.
 - (3) BOSCO, Giovanni, *Het preventief systeem in de opvoeding van de jeugd*, p. 60.
 - (4) MB VII, p. 503; MBN VII, p. 393-394.

De manier waarop hij erge vergrijpen en lichtere tekortkomingen wilde voorkomen, ligt omschreven in het vervolg van de inleiding tot de rondzendbrief: 'Altijd en alleen gebruik maken van de middelen die gebaseerd zijn op het beredeneerd (redelijk) overtuigen en op de christelijke liefde.' Dat is het tweede basisprincipe. Het sluit aan bij het werkje over het preventief systeem in de opvoeding waarin hij stelde dat 'redenering en godsdienst de middelen zijn waarvan de opvoeder voortdurend moet gebruik maken' en ook dat 'de rede, de godsdienst en de vriendelijke, gemoedelijke omgang' de steunpilaren van het preventief systeem zijn¹. Waar dat op neerkomt als er van straffen sprake is, zal de circulaire in de verschillende paragrafen verduidelijken. Maar de inleiding geeft al een voorsmaakje: 'Nooit tot *repressie* of *straffen* overgaan zonder dat daarvoor een reden gegeven is en alleen als rechtvaardigheid het vereist.' En ook door vooraf te beklemtonen dat de leraars-opvoeders 'als waarachtige vrienden moeten overkomen' en 'op een waarachtige manier een vaderlijke rol tegenover de leerlingen moeten uitoefenen.'

Met die laatste accenten worden weer eens gedachten opgepakt die in het traktaat over het preventief systeem uitgeschreven stonden². Daar werd inderdaad de waarde van 'de stem van een vriend', het richtinggevende contact en gesprek 'als liefdevolle vaders' en het ook vanwege de jongeren 'als vaders en broers' ervaren worden in reliëf geplaatst. Nog vroeger stelde hij zichzelf in dat avondwoordje op deze wijze voor: 'Ik wil niet zozeer dat jullie me als jullie Overste dan wel als jullie vriend beschouwen.'³ En later, in de brief aan zijn opvoeders in 1884, zal hij met droefheid en veralgemenend schrijven: 'Maar tegenwoordig worden de Oversten beschouwd als Oversten en niet meer als vaders, broers en vrienden.'⁴

Zo ligt de inleiding helemaal op de golflengte van Don Bosco's grote principes en van zijn manier van zich uit te drukken.

3. DE EERSTE PARAGRAAF: NOOIT STRAF GEVEN TENZIJ WANNEER ALLE ANDERE MIDDELEN UITGEPROBEERD ZIJN

Ook de eerste paragraaf die op de inleiding volgt, ligt helemaal in de lijn van zijn jarenlange denken en handelen. De rondzendbrief 'beveelt alle directeurs aan tegenover de jongens in de eerste plaats gebruik te maken van de vaderlijke terechtwijzing', of met andere woorden: alvorens een of andere vorm van straf te geven eerst waarschuwen,

(1) BOSCO, Giovanni, *Het preventief systeem in de opvoeding van de jeugd*, p. 59 en 61. Over redelijkheid bij het straffen vindt men nadere gegevens in: BIESMANS, R., *Redelijkheid in de omgang met jongeren (1876-1884)* (Don Bosco Studies, 14) Don Bosco Centrale, Sint-Pieters-Woluwe, 2000; en over de christelijke liefde en de vriendelijkheid in de omgang in: BIESMANS, R., *Fatti amare... Zorg dat ze van je houden* (Don Bosco Studies, 3) Don Bosco Centrale, Sint-Pieters-Woluwe, 1994 en BIESMANS, R., *Amorevolezza* (Don Bosco Studies, 15) Don Bosco Centrale, Sint-Pieters-Woluwe.

(2) BOSCO, Giovanni, *Het preventief systeem in de opvoeding van de jeugd*, p. 59, 60, 64.

(3) MB VII, p. 503; MBN VII, p. 393.

(4) BOSCO, Giovanni, *Twee brieven uit Rome. Mei 1884*, p. 46.

vermanen, er opmerkzaam op maken dat iets niet in orde is. Die aanpak is in eenklank met richtlijnen in de *Verhandeling over het preventief systeem* zoals: 'De Directeur of de assistenten (...) geven goede raad en wijzen vriendelijk (minzaam en gemoedelijk) op fouten'; 'De leerling die preventief gewaarschuwd wordt, voelt zich niet vernederd om de begane fouten'; 'hij zou de fout zeker vermeden hebben als de stem van een vriend hem gewaarschuwd had' en 'in de assistent ziet hij een weldoener die hem waarschuwt.'¹ Tot dat waarschuwen en vermanen behoren ook 'het goed informeren omtrent de regels, de beloningen en de straffen die vastgelegd zijn in de disciplinaire wetten, zodat de leerling zich niet kan verontschuldigen met te zeggen: Ik wist niet dat het verboden was.'²

Tevens vestigt de circulaire de aandacht opnieuw op een heel bijzonder element bij dat eerste rustige en vriendelijke vermanen, terechtwijzen, herinneren aan, een aanmerking maken. Met name dat het 'onder vier ogen of, zoals men zegt, in *camera caritatis*' moet gebeuren. 'In het publiek zal men nooit iemand rechtstreeks verwijten maken.' Behalve in heel erge gevallen. Dat wil zeggen dat het bekeurende en corrigerende optreden gepersonaliseerd, geïndividualiseerd moet gebeuren. Dat lag Don Bosco al altijd na aan het hart. In de voortzetting van zijn *Gedenkschriften* noteerde hij in 1884 onder de titel 'Op verschillende tijdstippen': 'Om met goed resultaat op te treden geen verwijten (of vermaningen) in aanwezigheid van anderen.'³ In het Reglement voor de zon- en feestdagoratorio's gold voor de ordebevaarders deze norm: 'Wanneer het nodig is iemand terecht te wijzen, moet men er zorg voor dragen dat het onder vier ogen gebeurt en zoveel mogelijk nooit in aanwezigheid van anderen, behalve als dat noodzakelijk zou zijn om publieke ergernis te voorkomen.'⁴ Na een vergadering in 1861 noteerde don Ruffino deze raadgeving: 'Als we iemand moeten berispen, laten we hem dan afzonderlijk nemen. Samen met het goede laten we hem eenvoudigweg zien wat hij verkeerd gedaan heeft.'⁵ Dat alles vond zijn definitieve versie in de verhandeling van 1877: 'Behalve in uiterst zeldzame gevallen zal men de terechtwijzingen, de straffen nooit in het openbaar geven, maar privé.'⁶ De redactie van de rondzendbrief heeft dat richtsnoer blijkbaar een ultieme bekrachtiging gegeven.

Dat door de jaren volgehouden standpunt steunt op een dubbele basis: een psychologische en een religieuze.

De ervaring van iedere dag heeft Don Bosco en zijn naaste medewerkers geleerd dat 'een onverwachte straf, die zomaar gegeven wordt zonder eerst andere middelen uit te testen, slechts zelden iets oplevert.' En ook dit: 'Door misplaatste gestrengheid en door te eisen dat de schuldige zich *onmiddellijk* en *heel zichtbaar* betert, lopen we het risico die

(1) BOSCO, Giovanni, *Het preventief systeem in de opvoeding van de jeugd*, p. 59, 60.

(2) BOSCO, Giovanni, *Op. Cit.*, p. 66.

(3) BOSCO, G., *Memorie dal 1841 al 1884-5-6 a suoi figliuoli Salesiani*, a cura di Francesco Motto, in BRAIDO, P., (Ed.), *Don Bosco Educatore. Scritti e testimonianze*, LAS, Rome, 1992, p. 402, r. 78.

(4) MB III, p. 106; MBN III, p. 68.

(5) MB VI, p. 890; MBN VI, p. 663. Naar aanleiding van het avondwoordje in 1863 tekende don Bonetti op: 'Als u een vermaning moet geven, doe het dan onder vier ogen, in het geheim en zo vriendelijk mogelijk.' Zie: MB VII, p. 508; MBN VII, p. 399. Vergelijk: MB XIV, p. 849, punt 12.

(6) BOSCO, Giovanni, *Op. Cit.*, p. 66.

(goede) instelling (van een kind) ten kwade te doen omslaan.’ Die ervaringen houdt de circulaire vast. Waarom dat zo is, wordt onmiddellijk toegelicht: ‘Hij (de betrokken jongen) gelooft wellicht niet eens dat hij zo zwaar in de fout gegaan is. Hij is eerder uit lichtzinnigheid dan uit boosheid tekortgeschoten.’ Nog een inzicht dat door de jaren heen is gegroeid, want zo oordeelde Don Bosco al in de verhandeling over het preventief systeem in de opvoeding: ‘De voornaamste reden is de jeugdige wispelturigheid die in een oogwenk de tuchtmaatregelen en de straffen waarmee die dreigen, doet vergeten. Daarom gebeurt het vaak dat een jongen zich schuldig maakt en een straf verdient waarop hij geen acht geslagen had en waaraan hij helemaal niet dacht op het ogenblik van de fout.’¹ En korte tijd nadien, in 1878, in een memorandum voor Fr. Crispi, minister van Binnenlandse Zaken, over de hervorming van de instellingen voor minderjarige gevangenen schreef Don Bosco: ‘De jongens missen instructie en bedachtzaamheid. Ze worden opgezet door hun kameraden of door hun onbezonnenheid, zij laten zich blind meesleuren tot wanordelijkheden.’² In conferenties vroeg hij aan zijn leraars ‘veel geduld te oefenen tegenover de verstrooidheden van hun jongens’ en ‘wanneer het om kleine tekortkomingen gaat, rekening te houden met het geringe oordeelsvermogen van de kinderleeftijd.’ ‘Het is bijvoorbeeld moeilijk jongens te vinden’, illustreerde hij, ‘die niet eens een leugen vertellen of, als de gelegenheid zich voordoet, een kleine diefstal van levensmiddelen begaan.’³

Het rustige vermanen, het gepaste aangaan van een gesprek, het vriendelijke wijzen op tekortschieten krijgt in de brief nog een bijzonder aspect: ‘Stelt een assistent na een eerste waarschuwing vast dat er geen enkele verbetering optreedt, dan moet hij erover praten met een andere overste, die wat meer invloed op de schuldige heeft.’ Dat geldt vooral voor jonge opvoeders en beginnelingen, maar ook voor doorgewinterde leraars en opvoeders. Wat dat in de praktijk tot gevolg heeft, zal nader omschreven worden in de 5de paragraaf van de brief.

Een tweede reden om de weg te volgen van eerst nog maar eens geduldig uit te leggen, een jongen bij zich te roepen en te vermanen, te helpen inzien en persoonlijk terecht te wijzen, is van religieuze aard. Om de jongens ‘met beslistheid en welwillendheid te verdragen’ beveelt de rondzendbrief in de eerste paragraaf ‘de caritas’ aan, de christelijke liefde, de naastenliefde. Dat is eigenlijk ‘de liefde die hem (Paulus) vaak deed wenen en smeken, wanneer hij vaststelde dat ze (de bekeerlingen) niet erg volgzzaam waren en zijn inzet weinig beantwoordden’ (1 Kor 10,6; Gal 4,15-20; Fil 2,1-5). Daar ligt de klemtoon natuurlijk op ‘vaak smeken’. Don Bosco heeft immers ondervonden dat moeilijke jongens ‘uiteindelijk alleen dankzij christelijke liefde tot inschikkelijkheid gebracht werden.’

(1) BOSCO, Giovanni, *Op. Cit.*, p. 59-60.

(2) BOSCO, Giovanni, *De toepassing van het preventief systeem bij jongens die in gevaar verkeren*, in: LOOTS, C., SCHAUMONT, C., (Red.), *Don Bosco uitgedaagd. In gesprek met actuele tendensen in opvoeding en hulpverlening* (Publicatiereeks van het Don Boscovormingscentrum, 4) Don Bosco Vlaanderen, Sint-Pieters-Woluwe, 2002, p. 24. Vgl. BOSCO, G., *Beknopt historisch overzicht van het Oratorio van St.-Franciscus van Sales*, in LOOTS, C., (Red.), *Don Bosco, de man naar wie wij genoemd zijn. Reflecties rond salesiaanse identiteit*, (Publicatiereeks van het Don Boscovormingscentrum, 1) Don Bosco Vlaanderen, Sint-Pieters-Woluwe, 1999, p. 29.

(3) MB VI, p. 390-391; MBN VI, p. 289-290.

Die laatste gedachte die Don Bosco zo heel eigen is, kan maar echt goed verstaan worden, als men ontdekt heeft dat het om veel meer gaat dan om een liefde die actief is, een liefde die zich inzet voor en wijdt aan het geestelijke en tijdelijke welzijn van de jongeren. Inzet en toewijding zijn onontbeerlijk. Daarover laat Don Bosco in zijn geschrift over het preventief systeem in de opvoeding geen twijfel bestaan: 'De praktijk van dit systeem is helemaal gebaseerd op de woorden van St.-Paulus die zegt: De liefde (de caritas) is geduldig en lankmoedig; zij verdraagt alles, maar hoopt alles en verduurt ieder ongemak.' En 'De opvoeder is iemand die toegewijd is aan het welzijn van zijn leerlingen.'¹ Hoe belangrijk die daadwerkelijke, zichzelf wegschenkende liefde volgens de opvatting en praktijk van Don Bosco is, spreekt hij nog eens uit in de bekende brief uit Rome aan zijn medewerkers in Valdocco: 'Jullie weten wat ik in de loop van goed veertig jaar geleden en verdragen heb voor hen, en alles wat ik ook nu nog verdraag en lijd...'²

Hij heeft echter ook ondervonden dat die altijd bezige, actieve liefde niet volstaat. Dat zal hij in die brief uit Rome op socratische wijze schitterend uiteenzetten. Maar de aanzet daartoe is in de rondzendbrief al aanwezig. 'Alleen met genegenheid en minzaamheid (vriendelijkheid) kan men het hart van een mens veroveren', lezen we. En: 'Handel steeds met zachtheid en voorzichtigheid.' Het gaat dan heel zeker om een liefde die ook affectief laat aanvoelen dat men de jongeren waardeert en graag ziet, maar het is hem evenzeer te doen om de manier waarop de genegenheid veruitwendigd wordt, met name door een vriendelijke, minzame, beminnelijke, ongedwongen, vertrouwelijke en hartelijke omgang³.

Er is wellicht geen betere context mogelijk om Don Bosco's motto 'laten we er veeleer voor zorgen dat de jongens ons graag zien, dan dat zij ontzag voor ons hebben' op de voorgrond te plaatsen⁴. Het is de normaalste zaak van de wereld dat de eerste paragraaf afgesloten wordt met een klemtoon op de heel eigen manier van optreden als straf of 'repressie' noodzakelijk blijkt.

Dat is meteen de overgang naar de volgende paragraaf. Daarin wordt een heel belangrijk element van 'die liefdevolle en vriendelijke en tevens redelijke manier' nader toegelicht.

-
- (1) BOSCO, Giovanni, *Het preventief systeem in de opvoeding van de jeugd*, p. 61 en 64. Een gezegde uit de periode vóór 1870 illustreert dat heel treffend: 'In omnibus te volo charitatem habere' (Ik verlang dat je in alles de liefde beoefent.) Zie: MB XIV, p. 844. In MB VI karakteriseert de schrijver kernachtig: 'Het preventief systeem: de caritas.' MB VI, p. 381; MBN VI, p. 282-283.
 - (2) BOSCO, Giovanni, *Twee brieven uit Rome. Mei 1884*, p. 43-44.
 - (3) Op die aspecten van de liefde wordt nader ingegaan in: BIESMANS, R., *Fatti amare. Zorg dat ze van je houden* (Don Bosco Studies, 3) Don Bosco Centrale, Sint-Pieters-Woluwe, 1994 en BIESMANS, R., *Amorevolezza* (Don Bosco Studies, 15) Don Bosco Centrale, Sint-Pieters-Woluwe.
 - (4) Over dat allerbelangrijkste motto om het eigene van Don Bosco's manier van opvoeden op het spoor te komen zie BIESMANS, R., *Fatti amare*, p.15-35 en 62-72.

4. HET GEPASTE MOMENT WETEN TE KIEZEN OM EEN TERECHTWIJZING OF STRAF TE GEVEN

Die tweede paragraaf reikt twee vuistregels aan. De eerste: 'Wachten tot jullie jezelf beheersen.'

De tweede: 'Straf nooit een jongen op het moment zelf waarop hij een fout begaat.'

Wat de zelfbeheersing of het bewaren van zijn kalmte betreft, heeft Don Bosco in 1863 don Rua, zijn belangrijke medewerker, en later al zijn directeurs en verantwoordelijke leiders dit op het hart gedrukt: 'Laat niets je storen', m.a.w. 'laat je door niets van je stuk brengen' of 'verlies nooit je kalmte'¹. Nog vroeger gaf hij jongeren deze raad: 'Als we berispt worden, moeten we nagaan of de berisping redelijk is en in dat geval ons beteren. Is ze niet redelijk, oefen dan geduld en kalmte. (...) Maak er een gewoonte van je te beheersen.'² De noodzaak van kalmte en zelfbeheersing bij de opvoeders zelf plaatste Don Bosco dan weer in reliëf in zijn persoonlijke herinneringen die hij in de jaren zeventig schreef. Waar hij uitlegde 'waarom hij als patroonheilige van het oratoriwerk de H. Frans van Sales' koos, daar beklemtoonde hij: 'Ons apostolaat vereist grote kalmte en zachtheid.'³

Ter illustratie van de tweede vuistregel dit getuigenis over zijn manier van handelen: 'In sommige gevallen duurde het soms maanden voor Don Bosco vermanend optrad of iemand terechtwees, omdat hij overtuigd was dat het een grotere uitwerking zou hebben of dat men er beter naar zou luisteren.'⁴ Dat gelukkige resultaat valt psychologisch te verklaren, wat de circulaire uitvoerig doet. Op het ogenblik van de tekortkoming is 'de jongen nog niet in staat zijn fout te erkennen, zijn drift te beheersen en de volledige betekenis van de straf te begrijpen.'

Volgens de ervaring en opvatting van Don Bosco en zijn medewerkers volstonden louter psychologische redenen echter niet om opvoeders te motiveren om zo geduldig en afwachtend te werk te gaan. De circulaire verwijst dan ook naar de manier waarop de verrezen Heer omging met Saulus, de latere Paulus. Met een tekstverklaring van de gebeurtenis rond de bekering van de vervolger van de jonge geloofsgemeenschap in de Handelingen van de Apostelen, een verklaring die wat eigenzinnig kan overkomen, wordt inderdaad aangetoond hoe Hij Saulus niet onmiddellijk aanpakte, maar geduld oefende en uiteindelijk 'met kracht en zachtheid' tegelijk zijn geest opende en tot bevrijdend inzicht

(1) MB X, p. 1041; MBN XB, p. 806. In de *Memorie biografiche* vinden we de versie van 1886. In datzelfde deel van MB heeft het IXde hoofdstuk, dat over Don Bosco zelf handelt, de titel gekregen: 'Niets brengt hem van zijn stuk!' (MB X, p. 1123; MBN XB, p. 881) In de derde paragraaf van de rondzendbrief wordt het gezegde van de H. Theresia van Avila '*Nada te turbe*' expliciet geciteerd.

(2) MB VI, p. 102; MBN VI, p. 78-79.

(3) *Jan Bosco vertelt zijn leven*, Don Bosco Centrale, Brussel, 1989, p.133. Vergelijk: BIESMANS, R., *Amorevolezza*, p. 221-222.

(4) MB III, p. 616; MBN III, p. 399. Gaf hij de lezers van *Il cristiano guidato alla virtù ed alla civiltà* al niet in 1848 de opdracht: 'De opwellingen van woede die zich van hen meester wilden maken, te leren bedwingen'? 'Zij moeten de personen die hun toevertrouwd zijn, veeleer met minzaamheid en zachte vriendelijkheid behandelen.' Zie BIESMANS, R., *Amorevolezza*, p. 128-129.

bracht. Die verdiepte godsdienstige fundering is typisch voor Don Bosco. Ze ligt gekristalliseerd in de uitspraak van zijn korte verhandeling, die hier mag herhaald worden: 'Dat systeem steunt helemaal op de rede(lijkheid), de godsdienst en de vriendelijke (hartelijke) omgang.'¹ Op de drie samen.

5. VERMIJDT ALLES WAT DE INDRUK KAN WEKKEN DAT MEN UIT PASSIE HANDELT

De derde paragraaf borduurt voort op het thema van geduld en zelfbeheersing. Tijdens een bezoek aan het college te Lanzo in de vroege jaren zeventig zei Don Bosco tot een salesiaan, hoofdassistent in de studie: 'Laat je altijd leiden door de rede, niet door passie, door drift.'² En nog vóór 1870 schijnt hij als norm gegeven te hebben: 'Niet berispen alvorens zekerheid te hebben over de tekortkomingen. Dus niet onmiddellijk geloof hechten aan mededelingen (aantijgingen, rapporten), niet bij de eerste opwelling reageren, maar de zaak nuchter onderzoeken.' Evenals: 'Nooit woede laten blijken. Anders zullen ze (de jongeren) zeggen dat het niet het voorschrift is (dat een maatregel vergt), maar dat het gekwetste eigenliefde is, die zich wil wreken.'³ Die laatste gedachte wordt ook ingelast in de brief uit Rome uit 1884: 'Dan zal men niemand meer zien die alleen straft om zijn gekwetste eigenliefde te wreken.'⁴

Gelijkaardige aanbevelingen vinden we in de eerste en derde alinea van de derde paragraaf. Hun geldigheid en waarde winnen volgens de schrijver(s) aan kracht door verwijzingen naar het voorbeeld van Jezus in zijn omgang met de apostelen en naar goddelijke richtlijnen in het Oude Testament. Bovendien bevestigt de circulaire hun waarde en geldigheid door het verhaal van een anekdote uit het leven van de H. Frans van Sales, patroon van de congregatie.

De paragraaf vertoont trouwens gelijkenis met een hoofdstuk uit een bekend werk van die heilige: *Introduction à la vie dévote*. Vooral met de raadgevingen in het hoofdstuk 'Over de zacht(moedig)heid jegens de naaste en als geneesmiddel tegen de gramschap.'

(1) BOSCO, Giovanni, *Het preventief systeem in de opvoeding van de jeugd*, p. 59.

(2) MB X, p. 1023; MBN XB, p. 791.

(3) MB XIV, p. 849-850. In het zesde deel van de MB somt J.-B. Lemoyne enkele raadgevingen van Don Bosco op. O.a. 'Wanneer jullie boos of opgewonden zijn, moeten jullie je er steeds van weerhouden te vermanen of terecht te wijzen, opdat de jongens niet de indruk krijgen dat er uit hartstocht gehandeld wordt. Wachten jullie desnoods enkele dagen, tot alle verontwaardiging en woede geluwd is' (MB VI, p. 391; MBN VI, p. 290). Hoewel dat zesde deel in 1907 uitgegeven werd, d.w.z. lang voor de circulaire over de straffen gepubliceerd werd, lijkt het erop dat de schrijver de inhoud van de rondzendbrief kende en in de geciteerde passage gebruikte. Anderzijds verrast het dat een voorstel tot integratie van een gedachte in het '*geschrift over de opvoeding van de jeugd*' in 1877 niet aanvaard werd. Don G. Berto stelde immers voor: 'Noch in woord noch in daad ooit straffen als het gemoed in beroering is'. In 1880 werd het wel toegevoegd aan de tekst die in *Bollettino salesiano* verscheen. Zie BOSCO, G., *Il sistema preventivo nella educazione della gioventù* (Piccola biblioteca dell' Istituto Storico Salesiano, 5) a cura di Pietro Braido, LAS, Rome, 1985, p. 24-25; 30; 137 voetnoot.

(4) BOSCO, Giovanni, *Twee brieven uit Rome. Mei 1884*, p. 43-47.

Een paar citaten: 'Ik zeg je kort en bondig, zonder een uitzondering te maken: word - als het kan - nooit woedend en maak onder geen enkele voorwaarde de deur van je hart open voor de toorn. (...) Mensen moeten minder hebben van een terechtwijzing die uit drift voortkomt, ook al wordt ze met de rede ingekleed, dan van een vermaning die enkel door redelijkheid ingegeven wordt.' Dan is er ook de raad: 'Als je overkomt wat de psalmist noemt 'Ontsteld is mijn hart van gramschap', roep dan tot God... Ik wil hiermee zeggen dat wij in toorn of in drift Gods hulp moeten afsmeaken zoals de apostelen in storm en wind op het meer.'¹ Die raad heeft in de circulaire zijn neerslag gekregen in de suggestie: 'Op heel ernstige momenten kan het nuttiger zijn een gebed tot God te richten... dan een vloed van woorden over de schuldige uit te storten.' Waarbij we niet mogen vergeten dat Don Bosco de gewoonte had aan degenen die hun beklag erover deden dat sommige weerbarstige jongens geen oor hadden naar tucht, te vragen: 'Bid je ook voor je jongens?''²

De rondzendbrief herinnert aan de vrees die Frans van Sales had om de harten veroverende vriendelijkheid en zachtheid die hij zich via heel veel moeite eigen gemaakt had, op heel korte tijd te verliezen. Die herinnering hangt innig samen met een passage uit zijn 'Introduction'. Daarin gaf hij dit advies: 'Wat meer is, je moet er altijd op bedacht zijn een grote voorraad aan te leggen van vriendelijkheid en goedhartigheid in ogenblikken waarop je helemaal rustig bent en geen enkele reden tot woede hebt. Alles wat je zegt of doet, ook het geringste, moet je dan rustig zeggen en rustig doen met de grootst mogelijke beminnelijkheid.'³ Zowel Don Bosco als Frans van Sales geloofden in de traditionele wijsheid: oefening baart kunst.

Als een leraar-opvoeder zichzelf en de betrokken jongere de kans geeft om zelfbeheersing en kalmte te herwinnen, kan hij de tussentijd gebruiken om 'gewone tekenen van vertrouwen en vriendschap op te schorten', suggereert de circulaire. Dat is een echo van wat het geschrift over de opvoeding aangaf: 'Het onttrekken van welwillendheid is een straf' en: 'Men heeft kunnen vaststellen dat een niet-vriendelijke blik op sommigen meer invloed heeft dan een oorveeg.'⁴ In die heilzame tussentijd kan iemand ook een beroep doen op 'een gezagvolle persoon die de schuldige een waarschuwing geeft en hem dingen zegt die hijzelf (nog) niet zeggen kan.' Een handelwijze die al in de eerste paragraaf voorgesteld werd. Het is trouwens maar één van de vele herhalingen in de brief.

(1) FRANCISCUS VAN SALES, *Inleiding tot het devote leven*, Paul Brandt, Hilversum, 1960, p. 179-181.

(2) MB VIII, p. 980; MBN VIII, p. 788.

(3) FRANCISCUS VAN SALES, *Op. Cit.*, p. 182.

(4) BOSCO, Giovanni, *Het preventief systeem in de opvoeding van de jeugd*, p. 65-66.

6. ERVOOR ZORGEN DAT DE SCHULDIGE DE HOOP MAG KOESTEREN DAT HIJ VERGIFFENIS KAN KRIJGEN

De laatste alinea van het derde deel maakt de overgang naar de wel heel korte vierde paragraaf. Volgens de tekst staan de opvoeder twee middelen ter beschikking om bij de jongeren de overtuiging te laten groeien dat een overtreding of een min of meer zware fout positieve relaties niet blijvend schaadt of later definitief onmogelijk maakt.

Daartoe moet de leraar-opvoeder duidelijk laten zien en voelen dat hijzelf vergeet. Dat betekent dat hij het gebeurde niet in het zwarte boekje van zijn geheugen bewaart en er op een of ander moment mee voor de dag komt. Dat betekent dat hij geen etiket op een jongen kleeft. Er mag geen spoor van rancune of afschrijven merkbaar zijn. 'Vergeten en helpen vergeten is de hoogste kunst van de goede opvoeder' heet het. Francesco Bodrato was een opvoeder die graag die kunst wilde beheersen. Aan hem schreef Don Bosco op 31 december 1878, wellicht als een advies voor het nieuwe jaar 1879: 'Als je een terechtwijzing gegeven hebt, vergeet dan het voorval en toon de schuldige weer je vroegere welwillendheid.'¹

In het Reglement voor de externen vroeg Don Bosco aan de leraars 'gemakkelijk te vergeven'².

Dat advies en die vraag stoelen op de handelwijze van Jezus tegenover Maria Magdalena en Petrus. Uit de lectuur van de evangeliën concludeert de circulaire dat Jezus nooit een allusie gemaakt heeft op de mistappen van Maria Magdalena en dat Hij Petrus tactvol tot inkeer bracht. Gelovige navolging moet de christelijke opvoeder stimuleren tot vergeten, het hoogste bewijs van vergiffenis schenken. In het derde deel was trouwens al sprake van de milde vergevensgezindheid van de Heer tegenover zondaars. Een praktijk waaraan tijdgenoten van Jezus zich ergerden en een houding die schril afstak tegen de onverbiddelijkheid van leerlingen die een bepaalde stad gestraft wilden zien.

Naast die godsdienstige motivering moet een algemeen menselijke behoefte van de jongeren de volwassene aansporen om de spons over het verleden te vegen en iemand een nieuwe kans te geven. Een mens, een jongen heeft een positief zelfbeeld, heeft vertrouwen, liefde en waardering nodig om te kunnen uitgroeien tot een 'goed christen en waardevol burger'. Daaraan kan de leraar bijdragen 'met een liefdevolle blik en met een woord van bemoediging'. Als dat al geldt voor leraars en assistenten dan zeker voor catecheten, zoals blijkt uit het *Reglement voor de externen*. 'Bij het terechtwijzen en

(1) MB XIII, p. 880; MBN XIII, p. 793. Over Fr. Bodrato en een onderhoud met Don Bosco kan men raadplegen: LOOTS, C., SCHAUMONT, C., (Red.), *Salesianiteit uit Mornese. Maria Mazzarello en Don Bosco*, (Publicatierreeks van het Don Boscovormingscentrum, 6) Don Bosco Centrale, Sint-Pieters-Woluwe, p. 171-191.

(2) *Regolamento dell'oratorio di S. Francesco di Sales per gli esterni*, Tipografia Salesiana, Torino, 1877, p. 52 nr. 3, in BOSCO, G., *Opere Edite XXIX*, LAS, Rome, 1977, p. 82 art. 3.

vermanen altijd woorden die bemoedigen, nooit woorden die vernederen' luidt de opdracht¹.

Op de betekenis van oogcontact en woorden van bemoediging vestigde Don Bosco al de aandacht in zijn verhandeling over het preventief systeem in de opvoeding. Als er gestraft moet worden, dan eventueel tijdelijk met 'een niet-vriendelijke blik' en/of met een straf 'die moed geeft en nooit vernedert'². In een opvoedingsmethode waarin de dialoog primeert, kan bemoediging onder meer gebeuren door uitdrukkelijk te 'zeggen dat men overtuigd is dat de jongen in kwestie niet uit kwaadwilligheid gehandeld heeft'. 'Ze zullen wel schuldig zijn', voegt de circulaire eraan toe, 'maar ze verlangen dat men hen niet als zodanig beschouwt'.

Het is geen gemakkelijke door te voeren aanpak. Wel een die goede resultaten boekt. Met een kwinkslag - de rondzendbrief was voor gebruik binnen de salesiaanse kring bedoeld - vraagt de ik-persoon aan een aantal lezers eens naar het concrete verloop van hun eigen jeugd en de begeleiding door Don Bosco zelf te kijken. Meer dan één onder hen was geen engeltje tijdens zijn pubertijd.

7. WELKE STRAFFEN MOETEN GEGEVEN WORDEN EN DOOR WIE?

Alvorens in het eerste gedeelte van dit hoofdstuk een soort modellijst van straffen uit te schrijven, herhaalt de schrijver in een korte inleiding deze belangrijke gedachte: 'Laten we de roede gebruiken, maar op een verstandige manier en met christelijke liefde'. Daarin mag de lezer horen: wees redelijk (weet het gepaste moment te kiezen, geef geen straf als je opgewonden bent en zorg ervoor dat de schuldige ervaart dat hem niets nagedragen wordt) en beoefen de naastenliefde, ook wanneer je straft. Dat is absoluut nodig om het doel te bereiken dat men daarbij moet nastreven. Doel dat nu geëxpliciteerd wordt: 'Opdat onze straffen alleen zouden dienen om beter te maken'; doel dat met behulp van een alinea uit A. Monfat even later nog eens heel klaar geformuleerd wordt in een voetnoot bij één van de uiterst zware straffen. Met andere woorden, nog een dragend principe is: Straf is maar zinvol als ze in dienst staat van het opvoedkundige proces, als ze mikt op positieve uitwerking bij de 'schuldige', de overtreder. Zij moet, zoals andere stappen in de opvoeding, opbouwen, zij het al remediërend.

Dan volgt een opsomming van mogelijke maatregelen in een volgorde van licht naar zwaar.

(1) *Regolamento dell'oratorio di S. Francesco di Sales per gli esterni*, Tipografia Salesiana, Torino, 1877, p. 18 nr. 16, in BOSCO, G., *Opere Edite XXIX*, LAS, Rome, 1977, p. 48 art. 16.

(2) BOSCO, Giovanni, *Het preventief systeem in de opvoeding van de jeugd*, p. 65-66. Ook in een bundeltje vroegere uitspraken van Don Bosco kunnen we lezen: 'Als iemand gestraft werd, moeten we ervoor zorgen hem vergiffenis te schenken en hem moed in te spreken' (MB XIV, p. 850. Niet opgenomen in de Nederlandse vertaling).

1. Voorop komt eens te meer de blik. Daardoor wordt gesuggereerd dat men aanvankelijk zelfs niets hoeft te zeggen. Een oogopslag die ontevredenheid, aankondiging van eventueel strenger optreden of ook onaangenaam getroffen-zijn verradt. In vele gevallen is verbaal reageren overbodig, lichaamstaal volstaat. Daarmee wordt Don Bosco's praktijk bevestigd¹.

2. Het spreken via oogcontact en lichaamshouding garandeert dat het grote principe van de individualisering, dat voorafgaandelijk geponeerd werd, kan gehandhaafd worden. Als men spreekt, spreekt in de eigenlijke betekenis van het woord, dan persoonlijk. En dat houdt in 'Onder vier ogen'. Zo'n privé-onderhoud mag niet 'overdrijven met vermaningen'. Het mag wel de band leggen met de thuis van de jongen. Zeker als een opmerking op de weekkaart (of in de schoolagenda) overwogen wordt².

3. Dergelijke zachte, beheerste en tactvolle aanpak zal niet altijd succes kennen. Hervallen in de 'boosheid' hoort erbij. In die gevallen mag de opvoeder 'overschakelen op terechtwijzingen die ernstiger en beslister zijn', maar tegelijk moet hij in acht nemen wat tevoren voorgeschreven werd, met name: 'laten zien dat men goede hoop koestert en bereid is alles te vergeten'.

4. Wordt men echter geconfronteerd met 'zwaardere vergrijpen', bijvoorbeeld in de eetzaal bij de internen, dan mogen bepaalde fysieke maatregelen genomen worden. Maar ook in die omstandigheden moet de assistent-opvoeder menselijk en meevoelend blijven, want 'in al die gevallen zal de ordeverstoorder alle gerechten krijgen die zijn kameraden aan tafel krijgen', lezen we in de tekst. Betreft het de speelplaats en besluit men een jongen spel en ontspanning te ontzeggen, dan moet men nog goed uitkijken wat men doet. 'De gezondheid mag niet geschaad worden.'³ Moet men in de klas tegen hardnekkig wangedrag optreden, dan geldt als zware straf dat de leraar de schuldige 'één dag' links laat liggen. Niet meer echter dan één dag, insisteert de circulaire.

De richtlijnen zijn overduidelijk. De moeilijkheid in de praktijk van elke dag zal natuurlijk geweest zijn uit te maken welk vergrijp zo ernstig was dat het een of andere 'zware straf' rechtvaardigde. Wie kon daarover voldoende onpartijdig oordelen?

Het mag niet verbazen dat bij deze opsomming helemaal geen allusie gemaakt wordt op een of andere vorm van gewelddadige straf. Slaan kan immers in geen enkel geval tot de legitieme zware straffen gerekend worden. Dat was de leraars en opvoeders trouwens genoegzaam bekend vanuit het *Reglement van de Huizen*: 'Het is ten strengste verboden te slaan'⁴. En nog vroeger werd hun ingehamerd dat 'men om geen enkele reden een jongen mag slaan' en dat 'de burgerlijke wet met gevangenis en boete de leraar en

(1) BOSCO, Giovanni, *Op. Cit.*, p. 65-66.

(2) Van augustus 1866 af werden in Valdocco wekelijkse beoordelingen, 'punten' voor studievlijt en gedrag ingevoerd. Zie PRELLEZO, J.M., *Valdocco nell'ottocento...*, p. 147-149.

(3) *Regolamento per le case della Società di S. Francesco di Sales*, Tipografia Salesiana, Torino, 1877, p. 34 art. 6 in BOSCO, G., *Opere Edite XXIX*, LAS, Rome, 1977, p. 130 art. 6. En MB XIV, p. 850 (niet opgenomen in de Nederlandse vertaling).

(4) *Ibidem*, p. 130 art. 6.

assistent straft die een leerling ook maar een oorveeg toedient'¹. Toch wilde Don Bosco niet ingaan op een voorstel van don G. Berto om het verbod in een afzonderlijk artikel van het laatste hoofdstukje van zijn *verhandeling over het preventief systeem in de opvoeding* op te nemen².

5. Een heel zware sanctie die ten tijde van Don Bosco in scholen en opvoedingsinstituten mocht toegepast worden, was de afzondering. Het gangbare woord daarvoor, ook bij A. Monfat, was *prigione* of afzonderingscel. De circulaire spreekt van 'de zogenaamde bezinningskamer'. Die benaming alleen al geeft te verstaan dat Don Bosco en een aantal van zijn medewerkers vierkant tegen de inrichting en het gebruik ervan gekant waren. De dringende opdracht 'maken jullie daar nooit gebruik van' laat geen zweem van twijfel toe over het officiële standpunt. Uit de voetnoot die in de circulaire werd ingelast, moeten we evenwel afleiden dat niet alle salesianen het daarmee eens waren.

De al dan niet invoering van een 'bezinningskamer' stond al in de jaren zestig ter discussie. De spanning is voelbaar en hoorbaar in verslagen van vergaderingen uit die tijd. In augustus 1866 besliste men twee of drie van die afzonderingscellen in te richten in de nabijheid van de eetzaal van de vakjongens. Don Ghivarello moest ervoor zorgen. Tegelijkertijd werd aandacht besteed aan het pedagogische aspect: 'Als er een jongen in afgezonderd zit, moet een of andere overste hem gaan opzoeken om te zien of hij hem op vriendelijke en tactvolle wijze (*con buone maniere*) tot betere gedachten kan brengen'. Maar in maart 1869 was daar nog niets van in huis gekomen, omdat men het niet eens kon worden over de geschikte plaats. Wel had men het dan over 'één of meer bezinningskamers'. Eind april raakte men akkoord over de plaats. Don Bosco ging akkoord, maar gaf slechts toelating voor één lokaaltje met het oog op de 'bekering' of verbetering van gepatenteerde deugnieten, die hem door het hoofdbureau van de politie of andere civiele overheden toegewezen werden en voor wie hij wilde voorkomen dat men ze moest wegsturen³. Het ging ongetwijfeld om heel moeilijke situaties die ook nu nog in instellingen voor bijzondere jeugdzorg opvoeders dwingen tot overbrenging naar een isoleercel. Zo kwam er uiteindelijk toch iets van in huis op voorwaarde dat men de 'voorzorgsmaatregel' die in 1868 voorgeschreven werd, toepaste en men erover waakte

-
- (1) MB XIV, p. 850. Vandaar wellicht ook de toespeling in het *Geschrift over het preventief systeem*: 'Een niet-vriendelijke blik heeft op sommigen meer invloed dan een oorveeg.' (BOSCO, Giovanni, *Het preventief systeem in de opvoeding van de jeugd*, p. 65-66.) Vergelijk met de toespraak van Don Bosco tot oud-leerlingen-priesters in 1880 in BIESMANS, R., *Amorevolezza*, p. 57-59. In het droomverhaal in zijn persoonlijke herinneringen heeft hij op schitterende wijze uitgebeeld dat 'slaan' geen positieve resultaten boekt. 'Zachtheid, vriendelijkheid, beminnelijkheid in de omgang' wel. Heel typisch is dat hem dat inzicht wordt ingegeven door de verrezen Heer (BOSCO, G., *Memorie dell'oratorio di S. Francesco di Sales dal 1815 al 1855*, a cura di Da Silva Ferreira, Antonio, (Istituto Storico Salesiano. Roma. Fonte serie prima, 4), LAS, Roma, 1991, p. 35 en p. 134-135. Vergelijk: BOSCO, T., *Jan Bosco vertelt zijn leven*, Don Bosco Centrale, Sint-Pieters-Woluwe, 1989, p. 17. In 1868 vond A.M. Teppa, een tijdgenoot van Don Bosco, nog dat in heel uitzonderlijke gevallen een oorveeg kon (TEPPA, A.M., *Avvertimenti per gli educatori ecclesiastici della gioventù*, Rome, 1868, p. 45). Daartegenover een andere tijdgenoot in BIESMANS, R., *Amorevolezza*, p.149.
 - (2) Zie: BOSCO, G., *Il sistema preventivo nella educazione della gioventù* (Piccola biblioteca dell' Istituto Storico Salesiano, 5) a cura di Pietro Braido, LAS, Rome, 1985, p. 137 voetnoot.
 - (3) PRELLEZO, J.M., *Valdocco nell'ottocento...*, p. 147-148; p. 154-155. Meer over 'buone maniere' in: BIESMANS, R., *Amorevolezza*, p. 131 en p.161-168.

dat het een 'extreme sanctie' bleef. Dat blijkt uit een richtlijn uit eind jaren zestig begin jaren zeventig: 'De straffen die bestaan in afzondering, stilte en het ontzeggen van een gerecht voor enkele dagen zijn voorbehouden aan de prefect.'¹ De voetnoot van de circulaire herformuleerde krachtig het uitzonderlijke karakter van die zware straf en ook, uitvoerig, de overeengekomen manier van toepassing met beklemtoning van de principes: onafgebroken dialoog, geïnspireerd door liefdevol meeleven en redelijkheid.

6. Hoe psychologisch, menselijk, voorzichtig en omzichtig leraars en opvoeders het ook aanpakken ('wijze maatregelen' schrijft de circulaire), het waarborgt niet altijd een positief resultaat. Het kan om een of andere exceptionele reden noodzakelijk zijn om een jongen weg te sturen. In Don Bosco's tijd kon de aanleiding zijn: 'diefstal, moreel wangedrag, formele en systematische ongehoorzaamheid en opstandigheid'². Voor zijn luisterende jongens verantwoordde hij tijdens een avondwoordje in maart 1876 het wegsturen van enkele internen op deze wijze: 'Men had ontdekt dat ze dieven waren, kankeraars en jongens die onzedige gesprekken voerden'³. Meteen vernamen de toehoorders weer in alle duidelijkheid welke gedragingen niet getolereerd werden. Niettemin moesten volgens de brief ook dergelijke 'zondaars' vooraf 'vaderlijk gewaarschuwd worden' en moest men contact opnemen met hun ouders en ervoor zorgen dat men 'de goede naam van de betrokkene respecteerd'.

7. Omdat ik de volgorde van minder streng naar heel streng zo zuiver mogelijk wilde aanhouden, heb ik het tussenstuk over 'het straf schrijven' overgeslagen. Voor zover ik kon achterhalen is het de eerste keer dat het onderwerp aan bod komt. Bij monde van de ik-persoon wordt die vorm van straf als 'nutteloos' afgewezen. Verder wordt uitgelegd waarom hij ook 'gevaarlijk' is 'voor de leraar en de leerling'. Toch wordt de deur op een kier gezet met de pittige anekdote over de vindingrijkheid van een bepaalde leraar.

Het is vanzelfsprekend geen exhaustieve lijst. Toch is het in elk geval een goede poging om klaarheid te scheppen en consensus te bevorderen. Of die consensus er ook kwam, is een andere vraag. Een van de moeilijkheden in de praktijk kon ontstaan door betwisting over de vereiste bevoegdheid. Vandaar het tweede luik in de vijfde paragraaf: 'Over wie straffen mag opleggen'. Dat is inderdaad een belangrijk onderdeel van de rondzendbrief. Dat is immers al te horen op het einde van de algemene inleiding waar de behandeling van dat aspect aangekondigd wordt.

Het is niets nieuws als de circulaire stelt dat 'de directeur de straffen oplegt, maar zonder daarvoor als zodanig rechtstreeks op te treden'. In juli 1866 werd beslist een artikel van het *Reglement* te urgeren dat bepaalde dat de leraars 'enkel in de klas straf zouden geven en aan de directeur van de school de zorg voor de uitvoering ervan over te laten op

(1) MB XIV, p. 850 (Niet opgenomen in de Nederlandse vertaling). De prefect was toentertijd een soort onderdirecteur, die de uitvoering van minder prettige of onaangename beslissingen op zich moest nemen.

(2) *Regolamento dell'oratorio di S. Francesco di Sales per gli esterni*, Tipografia Salesiana, Torino, 1877, p. 30 art. 6, in BOSCO, G., *Opere Edite XXIX*, LAS, Rome, 1977, p. 60 art. 6. Ook dan moet er 'vaderlijk gewaarschuwd worden'. Over dit thema meer informatie in: BIESMANS, R., *Redelijkheid*, p. 117-125.

(3) MB XII, p. 150; MBN XII, p. 113. Een vrij goed beeld van de werkwijze van Don Bosco zelf geeft het verhaal van een gebeurtenis in december 1876. Verhaal en commentaar in: BIESMANS, R., *Redelijkheid*, p. 122-124.

voorwaarde dat de straffen in de klas gewone straffen waren. Buitengewone straffen kunnen maar met de goedkeuring van de oversten opgelegd worden.' Betrof het 'de assistenten van de werkhuisen en van de eetzaal', dan lag de bevoegdheid tot 'uitvoering bij de econoom'¹. In 1877 heette het dat de leerkrachten 'zoveel mogelijk moesten vermijden zelf straffen op te leggen'. Anderzijds konden ze wel straffen in de klas, maar 'in geen geval een jongen de klas uitsturen'. Ging het om 'iets buiten het klaslokaal, dan moesten ze het meedelen en overlaten aan de studieleider of de directeur van het huis'².

De formuleringen in de circulaire lijken me strenger te zijn en de bevoegdheden van de leraars en assistenten nog te beperken. Hoogst waarschijnlijk om het straffen inderdaad zoveel mogelijk te bannen of alleszins tot een minimum te herleiden en de algemene geest van naastenliefde, redelijkheid, voelbare genegenheid en hartelijke, vriendelijke, vertrouwelijke omgang te bewaren en te bevorderen.

De slotlinea beklemt ook 'dat opvoeding een zaak van het hart is' en dat men er altijd op bedacht moet zijn 'graag gezien te worden', om toegang te krijgen tot 'de burch van het hart, die gesloten blijft voor alle gestrengheid en hardheid'.

SLOTBESCHOUWINGEN

Naar aanleiding van de tekstkritische uitgave van de 'circulaire' in 1986 heeft J.M. PELLEZO getracht de passages die door de schrijver(s) ontleend werden aan het werk van A. Monfat: *La pratica dell'educazione cristiana* accuraat aan te wijzen³. Het is een geslaagde en leerzame poging. In tegenstelling tot zijn optie heb ik willen aantonen hoe de rondzendbrief nog veel meer een bundeling is van standpunten en praktische aanbevelingen, die teruggaan op Don Bosco zelf. De principes, normen, aanbevelingen en voorbeelden van Don Bosco die achter de woorden van A. Monfat schuilgaan, heb ik telkens weer naar de voorgrond gehaald. Op die manier wilde ik trouw zijn aan de opzet van het Don Boscovormingscentrum, dat een blijvende dialoog met Don Bosco nastreeft. Dat betekent dat we aan Don Bosco en zijn naaste medewerkers niet alleen zeggen wat wij vanuit verworvenheden in onze dagen willen wijzigen, aanvullen aan of weglaten van zijn pedagogische keuzes en werkwijzen, maar ook dat wij luisteren naar wat zij gedacht en beleefd hebben. Zo voorkomen wij dat de naam Don Bosco nu nog een wervend uithangbord is, dat echter met de tijd afbladdert en waarvan af en toe een letter wegvalt, zodat het onleesbaar wordt en zijn betekenis verliest.

(1) PRELLEZO, J.M., *Valdocco nell'ottocento...*, p.146-147.

(2) *Regolamento per le case della Società di S. Francesco di Sales*, Tipografia Salesiana, Torino, 1877, p. 33-34 en p. 40-41 in BOSCO, G., *Opere Edite XXIX*, LAS, Rome, 1977, p. 129-130 en p. 136-137. Voor het bestraffen van overtredingen op de slaapzaal, tijdens de speeltijd of in de kapel lag de bevoegdheid in de jaren zestig-zeventig bij de prefect. Zie: MB XIV, p. 850, punt 13 (niet opgenomen in de Nederlandse vertaling).

(3) PRELLEZO, J.M., *Dei castighi da infliggersi nelle case salesiane. Una lettera circolare attribuito a Don Bosco*, in: *Ricerche Storiche Salesiane* 5 (1986) p. 263-308. Opgenomen in: BRAIDO, P., (Ed.), *Don Bosco Educatore. Scritti e testimonianze*, LAS, Rome, 1992, p. 325-341.

Die 'doorlichting' is voor mij belangrijk omdat ik vooral de fundamentele standpunten, die in elke paragraaf prominent aanwezig zijn, nog altijd waardevol acht. Ook bepaalde concrete hints blijven actueel.

Het eerste principe is de grondige afkeer voor alles wat in de traditionele pedagogiek als straf gekenmerkt staat. Dat houdt in dat leerkrachten-opvoeders alles in het werk moeten stellen om de noodzaak tot straffen te voorkomen. In Don Bosco's preventief systeem komt dat hierop neer: 'Eerst andere middelen uittesten', m.a.w. 'Als liefdevolle vaders (broers en vrienden)' tot en met de jongeren 'spreken', 'begeleiders zijn in hun problemen, raad geven, (tijdig) vriendelijkzacht op fouten en overtredingen wijzen' en 'het grootste geduld beoefenen om in bepaalde omstandigheden een jongere zijn ongelijk, zijn misstap te doen inzien'¹. Het preventief systeem is bij uitstek de opvoeding van de dialoog met respect en liefde voor de individuele jongere.

Een tweede fundamentele component is: de zorg voor de drie pijlers 'christelijke liefde (een belangrijk aspect van 'godsdienst'), redelijkheid en vriendelijke, ongedwongen, hartelijke omgang' die het pedagogische bouwwerk moeten schragen. Ik wil hier de pijler van de liefde opnieuw extra belichten. Bedoeld wordt in de tekst en de context de liefde zoals we ze uit de christelijke traditie leren kennen: de actieve, de toegewijde liefde, de liefde die zich inzet voor het welzijn en het geluk van jongeren. Maar ook de affectieve genegenheid die van jongeren houdt op een wijze dat zij het via ontmoeting, belangstelling, waardering en respect ervaren en aanvoelen en dat zij op hun beurt hun opvoeders graag zien, graag met hen omgaan. De derde component van de liefde is de 'bloem van de caritas': 'Vriendelijke, gemoedelijke, wellevende, innemende omgangsvormen', altijd en overal. Is dat niet een weg om in onze tijd te ontdekken waarin het plus van het mens-zijn in het spoor van leven en boodschap van de Jezus van het evangelie bestaat? Een plus dat de spiritualiteit van de leraar-opvoeder kan verrijken.

Een derde principe dat in de circulaire herhaaldelijk tot uitdrukking komt, is: hoed je ervoor de solotoer op te gaan. Opvoeding is teamwork. Spreek daarom met andere opvoeders, ook met de verantwoordelijken.

De herbevestiging van die fundamentele opties verantwoordt de publicatie van de circulaire in deze tijd. En wie zich bewust geworden is van de doorslaggevende betekenis van die principes zal beamen dat de titel 'Over de straffen die in salesiaanse huizen kunnen of moeten gegeven worden' eigenlijk niet goed gekozen was. Beter ware geweest: 'Over de manier waarop leraars-opvoeders in salesiaanse huizen moeten omgaan met jongeren die een of ander onderdeel van reglement niet in acht nemen, een duidelijke afspraak niet nakomen of de goede ontwikkeling van klas- en schoolgenoten in de weg staan'. Het gaat immers veel meer om het *hoe* men moet optreden of desnoods straffen dan om het opstellen en vastleggen van een lijst met mogelijke strafmaatregelen.

De concrete handelwijzen die met de grondleggende standpunten overeenkomen, worden in de brief overigens vrij goed beschreven en soms met anekdoten of ervaringen geïllustreerd. Toch geven die richtlijnen geen volledig beeld van de praktijk en de

(1) BOSCO, Giovanni, *Het preventief systeem in de opvoeding van de jeugd*, p. 59 en 65.

voorschriften in de huizen van Don Bosco. Ontbreken bijvoorbeeld uiteenzettingen over de vereisten dat een straf rechtvaardig en proportioneel moet zijn. In de aanwijzingen tijdens de jaren zestig zijn ze wel te vinden: 'Op rechtvaardige en liefdevolle wijze straf geven' en 'Het komt de prefect toe straf op te leggen. Dat levert twee voordelen op: als de stagiair niet straft, maar verslag uitbrengt, zal hij geen gevaar lopen onrechtvaardig te straffen of een straf toe te passen die niet overeenstemt met de overtreding.'¹ Het is des te verrassender dat die aspecten onbesproken blijven, omdat ze zo goed passen in zijn systeem en omdat ze bovendien in het werk van A. Monfat voorkomen.

Was dat een van de redenen om ondanks al het goede van de circulaire ze toch maar niet te publiceren? Wie zal het zeggen?

Door die vraag te stellen kom ik uiteindelijk weer in het vaarwater van die onbesliste discussie. En nu wil ik er wel nader op ingaan, omdat daardoor het inzicht in de opvattingen en de praktijk van Don Bosco en zijn medewerkers kan verdiept worden. Het studiewerk van J.M. Prellezo toont aan dat Don Bosco niet alleen stond. Hij en zijn medewerkers vonden hun accenten en toepassingen, zij het met nuanceringsen, onder meer in het geciteerde boek van A. Monfat. Zonder de minste twijfel herkenden zij herhaaldelijk eigen inzichten en pedagogische standpunten in wat die man geschreven had. En de samensteller(s) van de circulaire nam(en) allicht nogal wat passages woordelijk over omdat zijn formuleringen zoveel systematischer en wetenschappelijker verwoord waren dan die van Don Bosco.

Naar alle waarschijnlijkheid konden ze in januari 1883 de tekst van de rondzendbrief op een of andere wijze ter goedkeuring voorleggen.

Die goedkeuring lijkt er echter niet te zijn gekomen. In maart, enkele maanden voor het derde Algemeen Kapittel dat in september plaatsvond, speuren we tegenwind. Op 8 maart 1883 handelde de vergadering (in Valdocco) over de straffen. 'Nadat men het hoofdstuk over de straffen van pater Teppa, barnabiet, en de woorden van Don Bosco in het Reglement gelezen had, kwamen we met klinkende aanmoedigingen tot het besluit ons te houden aan de geest van die mannen, ervaren modellen in de opvoeding van de jeugd².' Het boekje van A.M. Teppa, 'Raadgevingen voor priesters, opvoeders van de jeugd' werd daags voordien, op 7 maart, aan de betrokkenen overhandigd en over het Reglement van de huizen beschikten ze in Valdocco sinds 1877. Het hoeft werkelijk geen lang betoog: volgens de aanwezigen op die vergadering volstonden de geschriften van beide excellente opvoeders. Ze hadden een reeks passend gekozen citaten uit het boek van A. Monfat niet nodig, hoe krachtig iemand als G. Barberis, verantwoordelijk voor de vorming van jonge salesianen en grote fan van A. Monfat, ook het tegendeel mocht beweren³.

(1) MB XIV, p. 850. Het Italiaanse *chierico* omschrijf ik met 'stagiair', omdat met *clerici* juist die jonge, beginnende salesianen bedoeld worden.

(2) PRELLEZO, J.M., *Valdocco nell'ottocento...*, p. 257.

(3) Zijn cursus pedagogie, die nooit echt gedrukt werd, bewijst dat meer dan voldoende: BARBERIS, G., *Appunti di Pedagogia Sacra, esposti agli ascritti della Pia Società di S. Francesco di Sales*, 1897.

Moest er bovendien echt zoveel belang gehecht worden aan een aspect in de opvoeding dat Don Bosco in zijn verhandeling van 1877 naar een soort aanhangsel verwees?

Verder kunnen de vele, in de ontwerp tekst niet expliciet aangeduide citaten een eventuele verspreiding in de weg gestaan hebben. Konden die immers niet de indruk wekken van plagiaat? Waar bleef dan de eigenheid?

Wat er ook van zij, in een bondig verslag van de laatste zitting op het Algemeen Kapittel van 1883 staat de gedachte dat men erop aandringt bij het straffen 'het preventief systeem toe te passen' helemaal vooraan¹. Daar komt het op aan. Dat is het centrale principe.

Dat is natuurlijk ook nu nog altijd het belangrijkste. Dat belet echter niet dat een gezamenlijke reflectie op principes en toepassingen aanleiding kan geven tot het vastleggen van nuttige overeenkomsten en afspraken in de aard van de circulaire. Zo moet men er in 1935 ook over gedacht hebben. Toen, na het luwen van vroegere discussies, kon men oordelen dat het bewaarde ontwerp van rondzendbrief uit 1883 daarbij nog goede diensten zou kunnen bewijzen. Iets gelijkaardigs geldt voor deze tijd. De publicatie van de tekst in het jaarboek, de overwegingen in dit artikel en boeken zoals dat van Herman Van den Broeck zijn uitnodigingen om het delicate onderwerp van straffen niet uit de weg te gaan, maar ernstig te bespreken. Dat kan leiden tot een hernieuwde en aangepaste aanpak in het dagelijkse reilen en zeilen in de opvoeding thuis, op school en in instellingen voor Bijzondere Jeugdzorg. Opvoeding dan in de geest van 'het preventief systeem'.

(1) MB XVI, p. 117; MBN XVI, p. 323.